

Şimdiki Zamanı Gelecek Çağı Olarak Okumak

M. Taha TUNÇ¹

¹ Res. Asst., Gaziantep University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Philosophy,
(ORCID ID: 0000-0002-1803-0107)

Özet

Bu makale Hırvat düşünür Srećko Horvat'ın *Gelecekte Gelen Şiir*'inin bir incelemesidir. Metni felsefedeki gelecek sorunu çerçevesinde değerlendiriyorum. Sorunu derinleştirmek için Walter Benjamin'in "tarih", Theodor W. Adorno'nun "geçmişin işlenmesi" (*Aufarbeitung der Vergangenheit*) ve Michel Foucault'nun "şimdinin ontolojisi" kavramını kullanıyorum. Böylelikle çağımızın vazettiği gelecek sorusu, hem geçmişin işlenmesi sorununa hem de kendi şimdimizi okuma biçimimizi sorunsallaştırmaya uzanacak. Horvat'ın eleştirilerinin merkezindeki teknoloji ve verilerin işlenmesi ise bize sadece şimdiki yani "gelecek çağı"nı işleme sorunu değil, aynı zamanda muhtemel ve kapıda bekleyen çözümleri sunuyor.

Anahtar Kelimeler: Gelecek, teknoloji, tarih, şimdi, geçmiş.

Reading the Present as an Age of Future

Abstract

This article presents a review of Turkish translation of *Poetry from The Future* written by a Croatian philosopher, Srećko Horvat, and I evaluate this book within the frame concerning the problem of the future in philosophy. To deepen this problem, I do benefit from Walter Benjamin's 'history', Theodor W. Adorno's 'working through the past' (*Aufarbeitung der Vergangenheit*), and Michel Foucault's 'ontology of the present.' Thus the question of the future posed by our age reaches out both to the problem of working through the past and to problematizing our way of reading the present. Technology and data processing placed at the center of Horvat's criticisms provides us not only the problem of working through the present, namely 'the age of future' but also possible and impending reflections to go beyond it.

Keywords: Future, technology, history, present, past.

Corresponding Author / Sorumlu Yazar

M. Taha TUNÇ

Res. Asst., Gaziantep University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Philosophy

E-mail / E-posta

tahatunm@gmail.com

Manuscript Received / Gönderim Tarihi

April 16, 2022/ 15 Nisan 2022

Revised Manuscript Accepted / Kabul Tarihi

April 25, 2022/ 25 Nisan 2022

To Cite This Article / Kaynak Göster

Tunç, M. T. (2022). Şimdiki Zamanı Gelecek Çağı Olarak Okumak, *ViraVerita E-Journal: Interdisciplinary Encounters*, Vol. 15, 238-251.

Şimdiki Zamanı Gelecek Çağı Olarak Okumak

Giriş

Hırvat düşünür Srećko Horvat'ın "Küresel özgürleşme hareketi neden uygarlığımızın son şansı?" alt başlığını taşıyan *Gelecekte Gelen Şiir* (2021) adlı kitabı çağımızın can yakıcı sorunlarını özgürleşme fikrinden hareketle ele alıyor. Horvat, metin boyunca sadece toplumsal hareketleri değerlendirmiyor, aynı zamanda toplum karşısında konumlanan gelişmeleri de süzgeçten geçiriyor. Kitap kendi zamanımızla ilişkimizi sorunsallaştırması bakımından kayda değer sorular geliştiriyor. Fakat metnin esas ilgi odağını gelecek sorunu oluşturuyor. Şimdiki zamanı bir gelecek çağı olarak okumayı öneriyor. Başlığını da Marx'ın *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'*indeki bir pasajdan alıyor (Horvat, 2021, s. 171-172):

On dokuzuncu yüzyılın toplumsal devrimi, şiirini geçmişten değil, yalnızca gelecekte çıkarabilir. Geçmiş hakkındaki tüm boş inançlardan sıyrılmadan, kendisini başlatamaz. Eski devrimler, kendi içeriklerini bastırmak için, dünya tarihine ilişkin anılara gereksinim duyuyordu. On dokuzuncu yüzyılın toplumsal devrimi, kendi öz içeriğine ulaşmak için, ölümlere kendi ölümlerini gömdürmek zorunda. Orada söz içeriği aşırıydı, burada içerik sözü aşırıydı (Marx, 2016, s. 151-152).

Öncelikle demek ki, metnin başlığının orijinali olan *poetry from the future* söz öbeği, "gelecekte çıkarılan/alınan şiir" olarak da anlaşılabilir. Marx'ın bu kışkırtıcı ifadeleri geçmişin devrimlerinin yöntemini iskartaya çıkartıp on dokuzuncu yüzyıla özgür bir devrim şiiri öneriyor. Horvat ise metin boyunca bu fikri gelecek tahayyülü üzerinden nasıl bir geçmiş ve şimdi okuması yapabileceğimiz üzerine kafa yoruyor. Gelecek anlatıları geçmişimizi ve şimdimizi nasıl kurar, onları nasıl şekillendirir?

Gelecekle kurulan bu sıkı ama tedirgin ilişki kendi çağımızı "gelecek çağı" olarak adlandırmamıza izin verebilir. İlişkinin sıklığı bu anlatıların sadece gelecekte sıklıkla bahsetmesinden değil, aynı zamanda geleceğe yönelik bir ihtimam ve ilgi beslemesinden ileri gelir. Öte yandan başlığı süsleyen şu "şiir"i de açmak lazım. Şiir burada bildiğimiz ilk anlamıyla kullanılmaz. Horvat'a göre Marx,

...Felsefenin en eski tabularından birini, Aristoteles'in ("yapmak" anlamına gelen *praxin*'den türemiş) *praxis* ile *poiesis* arasında yaptığı ayrımı" bertaraf etmişti. Artık "yeni toplumsal devrim kendi şiirini gelecekte almak zorundaydı, gelecekteki devrimin içeriği de aynı anda hem *poiesis* hem *praxis* olarak işleyen şiirden oluşabilir ancak (2021, s. 172).

Böylelikle eylem olan *praxis*'in gelecekte devralınan edimlerle birlikte “yeni bir yaşam ve toplum yaratımını vücuda getirmesi (*poiein*) gerekir” (Horvat, 2021, s. 172). Dolayısıyla buradaki şiir, ilham veya esin yerine geçmez, daha ziyade tekil eylemler vasıtasıyla hazırlanacak olan bir inşa edimidir.

Horvat'ın kitabının odağı geçmiş, şimdi ve geleceğin ilişkisinin nasıl kurulması gerektiği sorusu olabilir. Horvat temel olarak özellikle şimdi ile gelecek ilişkisini merkeze alır: “Şimdi etkisini her an hissettiriyor. Fakat görünüşe göre artık kimse geleceğe inanmıyor” (2021, s.73). Böyle bir geleceğe inanmak şöyle dursun, insanlar “ortada gelecek falan olmadığına dair hâkim bir hisle hiper-bağlı durumda” (Horvat, 2021, s. 73). İnsanlarda “(bildiğimiz) dünyanın sonu” hissi baskın geliyor (Horvat, 2021, s. 73-86). Sorun bununla da kalmıyor; insanlar tek tek değil, birbirlerine *hiper-bağlı* halde inanıyor bu gelecek yitimine. Horvat şimdinin olaylarının verdiği karamsarlık karşısında geçmiş nostalgisini devreye sokmak yerine, geleceğe yönelik tahayyülümüzü şekillendirmeyi teklif ediyor. Gelgelelim, sorun bundan ibaret değil. Bahsedilen “hiper-bağlı” olma durumu da şimdiye hakim teknolojik veya dijital çağa ait bir şeyler söylüyor. Dolayısıyla metnin sorunlarını oluşturan diğer eksen teknolojiyle ilişkilidir.

Gelecekte Gelen Şiir'de, geleceği yeniden kuran bir mücadelenin manifestosu, şimdinin teknolojisinin gelecek lehine devreye sokmayı öğreten bir kullanım kılavuzuyla buluşur. Peki geleceğe yönelik bu teknolojik tahayyül kapsamında geçmişini nasıl konumlandıracağız? Geçmişten kurtulmak kolay mı? Horvat'ın kitabı, kullandığı tarihsel malzemeyi işleyerek geçmişle mevcut ilişkimizi de dönüştürmemiz gerektiğini söylüyor. Bu bakımdan “Giriş Niyetine” başlıklı ilk bölümünde –kitabı da kaleme aldığı– Vis adasının İkinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında bütün Avrupa işgal altındayken verdiği kurtuluş mücadelesinden bahsetmesi, kitabın geneline yayılan bir tutumdur. Ardından “İşgalin Sesleri” başlıklı ilk bölümü “Özgürleşmenin Sesleri” takip ediyor. Eğer işgal varsa özgürleşme de olabilir. Geçmişte de öyle olmuştur. Dolayısıyla Horvat geçmişini pratik bir şekilde kullanmayı sürdürür, oradan malzeme alır, kimi zaman bunları yeniden yorumlar. Bunu yaparken de belli bir yöntem izler. Bu konuda Benjamin'in tarih fikri Horvat'a göre, “Avrupa'nın kendi özgürlüğünü kaybetmenin eşliğinde korkudan tir tir titrediği o mühim tarihi ânın anısını kucaklamaya ve bu ânın gerçekleşmemiş imkânlarını anlamaya olanak tanır” (2021, s. 23). Dolayısıyla Horvat “geçmiş” dediğinde, dönüp bakıldığında orada olduğu gibi duran bir şey

değil de işlendiğinde iş görebilecek, mevcut mücadelelere kaynaklık edebilecek, her şeyden önce de geleceği anlamlandırmaya katkıda bulunabilecek bir imkânlar toplamını anlar.

Bu zaman veya tarih merkezli okumayı derinleştirmek adına üç ayrı filozoftan faydalanmak istiyorum: Walter Benjamin, Theodor W. Adorno ve Michel Foucault, yirminci yüzyılın farklı anlarında yaşayıp farklı “şimdi”lerden yazan üç düşünür. Ardından *Gelecekten Gelen Şiir*'in merkezinde yer aldığını düşündüğüm zaman ya da tarih sorusunu ikinci eksen olarak koyduğum teknoloji meselesiyle birlikte açmaya çalışacağım.

Şimdinin Üç Ânı: Benjamin, Adorno, Foucault

Burada üç düşünürün düşüncesine derinlemesine bir giriş yapmak yerine, ele aldığım sorun üzerine kafa yordukları metinleri seçerek hareket edeceğim. Horvat için de öneminin aşikâr olduğunu gördüğümüz Benjamin'in 1940 tarihli “Tarih Kavramı Üzerine” fragmantal metni bunlardan ilki. İkinci olarak Adorno'nun 1959 tarihli “Geçmişin İşlenmesi Ne Demektir?” ve 1967 tarihli “Yeni Sağ Radikalizminin Veçheleri” başlıklı iki metnini alacağım. Son olarak da Foucault'nun 1978 tarihli “Eleştiri Nedir?” le birlikte 1984'te yayımlanan “Aydınlanma Nedir?” yazısına bakacağım. Bunun yanı sıra Benjamin metnini Nazi Almanya'sından kaçtığı sırada – intihar etmesine birkaç ay kala– İspanya sınırında yazmıştır; Adorno'nun 1959 tarihli ilk konferans metni 1967 tarihli olanı destekler niteliktedir ve Nazi sonrası Almanya'ya döndüğü yıllarda gerçekleşmesiyle dönemin izlerini taşır; Foucault ise 1968 olayları sonrasında yazdığı söz konusu metinlerde “şimdinin ontolojisi” veya “güncelliğin ontolojisi” dediği şeyi icra etme arayışındadır. Benjamin tarih tezleriyle zaman ve tarih kavrayışımızı değiştirmeyi teklif ederek yeni tarihin öncülüğünü yapar. Adorno, geçmişle hakiki hesaplaşmanın gerçekleştirilmediğini göstermek adına, “geçmişin işlenmesi” kavramını kullanarak geçmişin (Nazi'lerin ve onların yaptıklarının) şimdideki kullanımlarının peşine düşer. Foucault da benzer bir tavırla kendi çağımızda kendimizi konumlandırma biçimlerimizi incelememiz gerektiğini öne sürer. Her ne kadar Horvat kendi kitabında özellikle Benjamin'in yaklaşımını sürdürmeye çalışsa da bu üç ismin birlikte kullanıldığında geçmiş, şimdi ve gelecek ilişkisinin daha iyi kurulabileceğini düşünüyorum.

Adorno, “Geçmişin İşlenmesi Ne Demektir?” başlıklı konferans metninde “geçmişin işlenmesi” (*Aufarbeitung der Vergangenheit*) kavramını kullanarak kendi çağında geçmişe yönelik bir tavrın şimdiiyi belirlemeye nasıl gayret ettiği hakkında düşünür. Kavram “geçmişin ciddi biçimde ele alınıp işlenmesi” (*Verarbeitung*), berrak bilinçle büyüünün kırılması değil”,

aksine “altına bir oldu bitti çizgisi çekip konu kapatılmak, elden gelse bellekten bile silinmek istenme”sini ifade eder (Adorno, 2020, s. 59). Dolayısıyla burada söz konusu olan Almanya’nın Nazi geçmişiyle hesaplaşmaya çalışmayıp üzerine bir örtü çekmek, hatta ondan kurtulmak istemesidir. Oysa “kaçıp kurtulmak istenilen geçmiş hâlâ capcanlıdır” (Adorno, 2020, s. 59). Adorno’ya göre Nazi geçmişi kapanmamış, hâlâ kendisini farklı yüzlerle de olsa sürdürmektedir. Horvat’ın anlatısının başında yer alan “işgalin sesleri” de Nazi işgalini takip eden farklı işgallerden (tarihi önemi haiz adaları turistlerin “basması” vb.) bahseder. Yani bir bakıma her işgal “geçmişin işlenmesi”nin izini taşır. Demokrasi de bu işlenmeden payını alır; zira Adorno için söz konusu tehlike faşist eğilimlerin demokrasiye *karşı* tavır alması değil, demokrasi *içinde* yaşamını sürdürmesidir (Adorno, 2020, s. 61). Horvat’ın anlatısında yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğini doldururken totaliter yönetimlerin hâkim gelmesi de bununla ilişkilendirilir, zira artık sorun aşırı milliyetçiliğin demokrasiye karşı olması değil, onun bünyesinde yeşerebilmesidir. Bu yüzden mücadele için gerekli olan, geçmişe yönelik farklı bir yaklaşımdır, geçmişle “hesaplaşma”dır (*Verarbeitung*), Adorno’nun deyişiyle (2020, s. 59).

Adorno ve bizim için artık “geçmiş” olan şey henüz başlama aşamasındayken tarih üzerine metnini kaleme alan Benjamin ise tarih kavramını kullanırken –kimi zaman anlaşıldığı gibi– sadece *nostalgia*’yı, geçmişe duyulan özlemi değil, geçmişin şimdideki anlaşılma, hatta (yeniden-)kurulma biçimine değinir. Horvat’ı etkileyen şey de budur Benjamin’de: Tarihsel olarak geçmişi kurmak, onu “gerçekten olmuş olduğu” haliyle ele almak değil, “tehlike ânında birden parlayıveren anıyı” yakalamaktır (Benjamin, 2006, s. 41). Yine de Benjamin’in takipçisi çağdaş filozof Enzo Traverso, “bizim tarihsellik rejimimizle –şimdiki zaman çekilmiş, geleceğe yönelmiş bir yapıdan yoksun zamansallıkla– örtüşen bir Marksizm, melankolik bir ton kazanır ister istemez,” der (2018, s. 127). Mevcut kurtuluş ihtimalinin çoktan yitirildiği bizim durumumuzun şimdiki merkeze alan zaman anlayışının, Marksizmin “geleceğimizi tasarlayabilmemiz için geçmiş olayları tarihsel bilincimize kazıyıp kaydetmemiz” gerektiğini salık veren bellek fikriyle uyumsuzluğundan (Benjamin’in temsilcisi olduğu) bir melankolik tarih anlayışı çıkar (Traverso, 2018, s. 16). Dolayısıyla melankoli, Marksizmin gelecek merkezli geçmiş anlayışı ile bizim (reel sosyalizm imkânının bulunmadığı) durumumuzun şimdiki zamanının uyumsuz birlikteliğinden doğan duygular bütünü ifade eder. Traverso’ya göre “sosyalizm ve Marksizmin tarihini melankolinin ışığında yeniden düşünmek” gerekir (2018, s. 17).

Horvat bahsetmese de Foucault'nun şimdinin veya güncelliğin ontolojisi dediği fikri bu incelemeye dahil etmek istiyorum. Foucault hakikatin/doğruluğun analitiğiyle meşgul her biçimsel ontolojinin ("hakikatin analitiği" de der buna) karşısına güncelliğin ontolojisi, kendimizin tarihsel ontolojisi veya şimdinin ontolojisi dediği şeyi koyar (Foucault, 2014, s. 172; ayrıca Foucault, 2020, s. 43-45). Foucault bunu Kant'ın "Aydınlanma Nedir?"ine dayandırarak modernliğin kurucu tavrı olarak tayin eder: (nostaljinin değil) şimdinin penceresinden geçmişe bakmak, geçmişin sunduğu her malzemeyi günümüzün sorularıyla okumak. Böylelikle Foucault geçmişin melankolik olmayan, modern ve rasyonel bir kullanımını devreye sokmayı dener. Ona göre Hegel, Nietzsche, Marx ve Weber'den Frankfurt Okulu'na uzanan çizgi de böyle bir tavrı takip eder: Modern olmak, geçmiş şimdinin perspektifiyle okumayı gerektirir (Foucault, 2014, s. 172).

Hem geçmişin yükünü sırtlayıp hem de şimdi karşısında aciz durumda olmayan bir küresel mücadele tahayyül edilebilir mi? Horvat kendi metninde bu soruyu farklı şekillerde de olsa sorar. Bu soru bizi mevcut duruma yönelik şimdici / şimdi-merkezci bir kavrayış yerine geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki ilişkiler kümesini titizlikle ele alan bir "şimdinin ontolojisi"nin nasıl mümkün olabileceği sorusuna götürür. Horvat aynı kavramlarla düşünmese de şimdiciğin paradoksunu dikkate alarak zaman kavrayışımız üzerinde değişiklik yapmamız gerektiğinin de altını çizer. Dolayısıyla bir tür şimdinin ontolojisi önerisinde de bulunur. Peki bu öneriyi eleştirel bir şekilde nasıl dikkate alabiliriz? Bu sorunun üzerine gitmemiz gerekiyor.

Gelecek Çağının Tarihi ve Teknolojinin Kullanımları

Artık geçmişe yönelik imgelerimiz kadar geleceğe ilişkin tahayyül ve imgelerimiz de teknolojikleşiyor. Geçmiş nasıl fotoğraf makinesinin "ölümsüzleştirdiği" bir andan hareketle anımsıyorsak, geleceği de teknolojinin imkânlarının etkisi altında deneyimliyoruz ve geleceğe yönelik imgelerimizi ve metaforlarımızı genellikle teknoloji şekillendiriyor. Bunun pekâlâ farkında olan Horvat geleceği iki şekilde tahayyül etmemizin eleştirisini geliştiriyor. İlki olan "fetişist inkârcılık" geleceğin hiç de felaketler getirmeyeceğini, aksine bunun bizim kuruntularımızdan kaynaklandığını söyler. İkinci tahayyül biçimi olan fetişist kıyametçilik ise geleceğin engellenemez felaketler getireceğini ve insanlığın tek kurtuluşunun teslim olup sonunu beklemek olduğunu ileri sürer. Horvat ise bu iki tavrın aşırılıklarından kurtulup bir senteze ulaşmak ister: "İlk bakışta, safdillik edip fetişist inkârcılıkla fetişist kıyametçiliğin birbirine karşıt olduğu sonucuna varabiliriz. Birinde aciz bir edilginliğin tarifi (...) diğerinde

hiçbir şekilde değiştirilemeyecek olanın gerçekleşeceğini kabul etmeye yönelik bir eylemlilik iması, eyleme geçme isteği var” (Horvat, 2021, s. 84). Geleceğe yönelik bu iki senaryoya alternatif ne olabilir? Bu bağlamda gelecek tahayyülümüz ile teknoloji nasıl ilişkilendirir?

Teknoloji ile düşünme biçimlerimiz arasındaki ilişki son zamanlarda pek çok kez dile getirildi. Bu alandaki çalışmalardan biri olan James Bridle’in *Yeni Karanlık Çağ*’ı teknolojiyi bütünüyle anlamamak da “yaşama ihtiyacını” gözetilen bir teknoloji okuryazarlığı önerir (2020, s. 13); zira “hayatta kalmak ve dayanışmak, anlamadan da mümkün olmalıdır” (2020, s. 16). Böylesi bir kavrayış aslında teknoloji fikrimizi genişletmeyi teklif eder: “Teknoloji alet yapmak ve kullanmaktan ibaret değildir: Metaforlar yaratmaktır. Bir alet yaparken dünyaya ilişkin belli bir anlayışı somutlaştırmış, onda bazı etkiler meydana getirebilecek bir kavrayışı vücuda getirmiş oluruz” (Bridle, 2020, s. 13). Dolayısıyla teknolojik aletler bizim metaforlarımızı dönüştürmekle kalmaz, düşünce evrenimizi kökten biçimlendirir. *Gelecekte Gelen Şiir*’in teknoloji meselesini dikkate almasının ardında teknolojinin bu üreticiliğinin kullanımları bulunur. Bridle bu açıdan verilerin saklandığı “bulut”un metafor gücünün düşünmeyi nasıl biçimlendirdiğine bakarken, Horvat “Çember” anlatısını kullanır.

Dave Eggers’in *Çember* adlı romanını takip eden bölümde Horvat, karşımıza bir distopya dünyası çıkarmakla kalmaz, bu “çember”i aynı zamanda tıpkı Bridle’in altını çizdiği gibi bir metafor olarak da kullanır. Artık Çember, insanların verilerinin toplanıp işlendiği bir süper-organizmanın bir metaforudur (Horvat, 2021, s. 69). Horvat burada Franco “Bifo” Berardi’yi takip ederek teknolojinin kullanımlarına yönelik uyarıda bulunur: “Bu enformasyon ağı tabanlı süper-oluşum, insani karar verme ve bilgi sahasının dışında evriliyor; otomatik hale geliyor” (2021, s. 69). Horvat için Çember bu durumda “makinesel köleleştirme çemberi” halini alıyor (2021, s. 57-72). Teknolojinin insani olan veriyi insandışılaştırması, Adorno’nun geçmiş işleme sorunundan hareketle açtığı bellek sorununu gündeme getirir. Adorno’ya göre teknolojinin mevcut kullanımlarının tehlikesi “insanlığın bellekten vazgeçiş” anlamına gelir (2020, s. 65). Bu bakımdan da Adorno geleneksel bir ayrımı, yani gelenekselciliğin feodaliteyle, akılcılığın ise burjuvayla eşlenmesini yeniden düşünme imkânı bulur:

Ama bu [ayrım] endüstriyel üretim yöntemlerinin ilerleyen rasyonalizasyonu, nasıl diğer el işçiliği kategorilerinin artıklarıyla birlikte çıraklık süresinin, yani bilgi edinme kategorilerinin de tasfiyesini getirmişse, aynı zamanda anımsamanın, zamanın, belleğin ilerleyen burjuva toplumunca bir tür akıldışı artık olarak ayıklanıp atılmasından başka bir şey değildir. İnsanlık bellekten vazgeçiyor ve

anlık olan her şeye uyum sağlamak için soluksuz bir çaba gösteriyorsa, bu olguda nesnel bir gelişim yasası yansıyor demektir (2020, s. 65).

Adorno böylelikle insanın maddi koşullarındaki değişimin getirdiği zihinsel değişimi bellek kaybı, hatta bellekten vazgeçiş olarak anlar. İnsanın malumatı artarken bilgi edinme kategorileri de bu yüzden tasfiye olmaya mahkûm olur. Adorno'nun eşsiz bir içgörüsüyle 1959'da tasvir ettiği durum günümüzde gerçekliğin giderek daha ayrılmaz bir parçası olarak değerlendiriliyor. Horvat'ın anlatısında da Çember'in sağladığı malumat yani insanların verileri insanlara anlık faydalar sağlasa da onların hem belleğinin değerini azaltır hem de şeffaflık ideolojisine mahkûm olur. Bu bakımdan Horvat'ın bir diğer başvuru kaynağı olan Bernard Stiegler'in "insan zihninin proleterleş(tiril)mesi" (Horvat, 2021, s. 66) yorumu ile Adorno'nun bu alıntıdaki tavrı birbirini çağrıştırabilir. Stiegler de tıpkı Adorno gibi teknolojinin mevcut kullanımlarının altını çizerek uyarıda bulunur. İnsanın zihninin proleterleşmesi, insan zihninden bir "değer" çıkarılmasıdır (Horvat, 2021, s. 66).

Lizzie O'Shea teknoloji ve gelecek sorununu birlikte incelediği *Geleceğin Tarihleri* kitabında şöyle der: "Geçmiş, hatıralarda ve hikâyelerde, kullandığımız ve ürettiğimiz nesnelere yaşamaya devam ediyor" (2021, s. 17). Ama Benjamin'in gösterdiği gibi geçmiş nasıl "olduğu gibi" elde edilemezse, benzer şekilde geçmişin kullanılabilir bir halini geliştirmek de onu dönüştürebilmekten geçer. O'Shea şöyle devam eder: "Kullanılabilir bir geçmişin amacı tarihe kayıt düşmekten ibaret değildir. Kullanılabilir geçmiş, kolektif tarihteki anlara ve geleneklere dair ortak bir değerlendirme inşa ederek görmek istediğimiz dünyayı yaratmaktadır" (2021, s. 17). O'Shea de internetin mevcut kullanımının tüketim ekseninde olmasından hareketle "*teknoloji kapitalizmi*" kavramını vurgular (2021, s. 35). Görünmez el biçiminde işleyen bu kapitalizmin gelişiminde veri madenciliği ve bu verilerin şirketlere satılmasının önemli bir payı bulunur. Bu açıdan O'Shea de Horvat'la benzer bir anlatıyı takip eder.

Peki Adorno'nun ve sonrasında Stiegler'in fark ettiği maddi koşulların zihniyet koşulları üzerindeki etkisi tersine çevrilebilir mi? Mevcut teknoloji zihinlerimizi şekillendirirken ona karşı bir tavır geliştirmek mümkün olabilir mi? "Makinesel köleleştirme çemberi" nden kurtuluş imkânı da olabilir mi? Horvat'ın yukarıda da kısaca verdiğimiz geleceğe yönelik iki tavır arasında yani fetişist inkârcılık ile fetişist kıyametçilik arasında bulunduğu çözüm "bilinçli felaket tellallığı" dır (Horvat, 2021, s. 84). Aslında kitabın ikinci ana bölümü bunu işlemektedir. Geleceğin şimdiki zamanda gösterdiği tehlikenin farkında olursa da aynı zamanda bunun

zorunlu bir “son” olmadığına da altı çizilir. Böylelikle Horvat şunu söyler: “Gelecek şimdikiye etki eder” (2021, s. 85). Fakat geleceğin şimdikiye olan etkisi geçmişin şimdikiye olan etkisi gibi doğrudan değildir. Bu açıdan Horvat’ın metni başka bir gelecek tahayyülünün, geleceği bu kadar merkeze alan şimdiki zamanın gelecek fikrinin yeniden düşünülmesi gerektiğini önerir. Bunun Foucault’nun şimdinin ontolojisi tavrıyla uyumlu olduğu, sadece artık geçmişin değil geleceğin de bu perspektifle okunması gerektiği söylenebilir. Gelecek tahayyüllerimizi sarıp sarmalayan “kıyamet” imgesinin de yeniden düşünülmesi bu açıdan merkezidir.

Peki ne yapmalı? Teknolojinin mevcut işgalinden sıyrılıp geleceğin tarihini yeniden yazmak için ne yapmalı? Horvat’ın kitabının alt başlığının “Küresel özgürleşme hareketi neden uygarlığımızın son şansı?” şeklinde olduğuna en başta değinmiştim. Metnin özellikle ikinci ana bölümünde bunun incelikle işlendiğini de söylemiştim. Horvat sadece sorunları saptamakla kalmayıp bunların çözümü noktasında sadece öneriler sunmuyor, daha ziyade ve en başta mevcut toplumsal hareketleri ve başka yaşam imkânlarını incelemeye girişiyor. *Gelecekten Gelen Şiir*’in belki de en verimli yanlarından biri günümüzde hafızalara kazınan toplumsal örnekleri, yarattıkları gelecek tahayyülü açısından düşünmemizi sağlamasıdır. Kitabın geleceğe yönelik bu yaklaşımının aslında şimdikiye yönelik bir istem barındırdığını görmek mümkün. Bu yüzden de gelecekte gelen şiir, şimdikiye ve şimdikiye yönelik tavrı değiştirmeyi hedefler. Horvat bu açıdan şöyle söyler:

Kıyamet halihazırda vuku bulmaktaysa (küresel ölçekli bir facianın mevcut bilimize dayanarak hakikaten kaçınılmaz olması anlamıyla), uygarlığın çöküşüyle kalkan toz duman yatışınca, bu kıyamet-sonrası enkazla daha iyi bir gelecek yaratma fırsatı vardır. Bildiğimiz dünyanın sonundaysak eğer, yeni bir tane yaratmanın tam zamanı demektir (2021, s.86).

Kıyamet imgesiyle kaplanmış gelecek tahayyülümüz bir umut ilkesi çerçevesinde farklı bir geleceği düşünmemize vesile olabilir. Burada umut iyimserlik değildir, aksine Terry Eagleton’ın ifadesiyle “iyimser olmayan umut”tur (Horvat, 2021, s. 132). Bütün karanlık gelecek anlatılarının karşısında onları hazırlayan koşullarla birlikte düşünmeyi öneren iyimser olmayan umut, bu bakımdan durumun ciddiyetini ve aciliyetini görmeyen –daima da bireysel kurtuluş anlatılarıyla son bulan– iyimserliklerden ayrılır. Bu yüzden Horvat açısından iyimser olmayan umut, (iyimserliğin yol açtığı) fetişist inkârcılık ile (karamsarlığın yol açtığı) fetişist kıyametçilik arasındaki kararsızlıklar için çözüm önerir. Böylece geçmişe yönelik melankoli de farklı bir açıdan ele alınmış olur. Traverso’yu takip eden Horvat, bunu şöyle açıklar:

“Melankoliyi olumsuz anlamda yaşla geride bırakılamayan bir geçmişe nostaljiyle bakmak olarak anlamak yerine”, geçmişi “tamir edip özgürleştirici potansiyel taşıyan bir olgu olarak görmenin zamanı gelmiştir” (2021, s. 129). Bununla birlikte şimdiden geçmişe yönelik bakışımız da melankolinin akla gelen ilk anlamının tuzağına düşmemiş olur.

Teknolojinin mevcut kullanımlarının yarattığı tahribatta sadece geçmiş tahrip edilmez, aynı zamanda gelecek tahayyüllerimiz de metaforlar aracılığıyla dönüştürülür. Bridle’in bulut örneğine Horvat’ın çemberi eklediğinden bahsetmiştik. Fakat Horvat’ın anlatısı eleştirilerden hareketle bir küresel özgürleşme hareketini de düşünür: “Hakkıyla küresel olan ilk topluluğu yaratmamız lazım” der (2021, s. 170). Bu yeni küresel mücadele öyle bir zaman ve tarih anlayışında örgütlenmeli ki, bu örgütlenme zamanın kapitalist kullanımlarından, bireylere sürekli kendi haz ve çıkarlarını düşündüren zaman biçiminden uzak bir zaman anlayışında gerçeğe bürünmeli. Horvat bunu yapmak için Meksika’daki Zapatistaların zaman anlayışını takip eder. Kapitalist zamansallığa karşı Subcomandante Galeano’nun “kum saati” benzetmesi öne çıkar (Horvat, 2021, s. 181). Kum saati, gelecek zaman kadar akan zamanı gösterir. Kapitalist zaman ise “her bir kum taneciğinin ‘geçmiş’ dediğimiz şeyde birikmiş diğer anlara katılmak üzere kum saatinin dar boğazından geçtiği kısa âna dikkatimizi vermemizi talep ediyor” (Horvat, 2021, s. 182). Zapatistaların zamanı ise şimdi-merkezciliğin tuzağına düşmeden, geçmişi de biriktirir. Bu bakımdan *kairos* anlayışı olarak da adlandırılabilir (Horvat, 2021, s. 183). Bu anlayışa göre dünyanın neresinde gerçekleşirse gerçekleşsin, özgürleşme mücadeleleri birikerek, birbirini anımsayarak bir özgürleşme geleneği oluşturur. Horvat bu modelle birlikte Vis adasının tarihindeki mücadeleleri Zapatista hareketiyle, Nazilerin işgalini de turistlerin işgaliyle birlikte düşünür. Biri diğerinden bağımsız sayılmaz artık.

Horvat, *Gelecekte Gelen Şiir*’de ortaya koyduğu perspektifle sadece çağımıza yönelik eleştireliliğini korumaz, aynı zamanda alternatif arayışlarını, küresel mücadele yoklamasını yapar. Özellikle teknoloji sorununun etrafında dolaşan bir zaman veya tarih sorusu, bize Horvat’ın çabasının teorik arka planını sunabilir. Böyle bir okumayla geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki ilişki sadece birbirini takip eden anların ilişkisi olmaktan çıkıp birbirini kuran, birbirine etki eden zaman dilimlerini, Zapatistaların değişimiyle, kum saatlerini oluşturur. Bu yüzden Benjamin’in verdiği anlamda geçmişi kurmak “tehlike ânında birden parlayıveren anı” ele geçirmektir. Fakat bu kuruluş işlemi artık gelecek tahayyülümüze yönelik de gerçekleştirilmelidir. Bu bakımdan Foucault’nun “şimdinin ontolojisi” veya “kendimizin

tarihsel ontolojisi” dediği şey, artık geleceği düşünmelidir. Gelecek ancak şimdiki zamanın yarattığı ve daha da yaratması muhtemel tehlikelerle anlaşılabilir.

Sonuç

Şimdinin geçmiş ve gelecekle olan ilişkisi ile teknoloji sorununun birlikteliği kendisini her an dayatmaya devam ediyor. Bu açıdan sadece gündelik hayatımızı şekillendirmiyor, aynı zamanda yaşama ilişkin felsefi soruları geliştirmemize de vesile oluyor. Bu bakımdan Horvat’ın *Gelecekte Gelen Şiiir*’i gündelik hayattaki gelişmeler ile bunların açtığı felsefi sorunları bir arada düşünmeyi deniyor. Kitap her ne kadar uzun ve kapsamlı görünmese de bıraktığı sorular sadece işin ehli olan insanları değil, bizzat yeryüzünün canlıları olarak bizleri ilgilendiriyor. Metnin ana fikrini takip ederek biz de yirminci yüzyılın üç önemli düşünürü Benjamin, Adorno ve Foucault’yu tarih meselesi etrafında birlikte okuyarak Horvat’ın metnin varsayımlarının felsefi arka planını açmayı denedik. Bunu yaparken Horvat’ın metniyle paralellikleri bulunan O’Shea ve Bridle’in katkılarını bu okumaya dahil ettik. Artık bu inceleme bir soruyla bitirilebilir: Horvat’ın tüm olumsuzluk gelişmelere karşı zaman fikrini bile yeniden örgütleyecek olan ortak küresel bir mücadele öngörmesindeki bu “ortaklık” neye dayanır / dayanmalıdır?

ORCID ID**M. Taha TUNÇ**

ORCID ID: 0000-0002-1803-0107

Declaration of Conflicting Interests

The author declared that there were no conflicts of interest with respect to the authorship or the publication of this article.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar bu makalenin yazarlık veya yayımlanmasına ilişkin olarak hiçbir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (2020). *Yeni Sağ Radikalizmin Veçheleri ve Geçmişin İşlenmesi Ne Demektir?* (Ş. Öztürk, T. Onur, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Benjamin, W. (2006). Tarih Kavramı Üzerine. N. Gürbilek (Ed.). *Son Bakışta Aşk* içinde (ss. 39-49). (N. Gürbilek, S. Yücesoy, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bridle, J. (2020). *Yeni Karanlık Çağ. Teknoloji ve Geleceğin Sonu*. (K. Güleç, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Foucault, M. (2014). "Aydınlanma Nedir?" F. Keskin (Ed.). *Özne ve İktidar: Seçme Yazılar-2* içinde (ss. 162-172). (O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2020). *Eleştiri Nedir?* (M. Erşen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Horvat, S. (2021). *Gelecekte Gelen Şiir. Küresel özgürleşme hareketi neden uygarlığımızın son şansı?*. (M. T. Tunç, Çev.). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Marx, K. (2016). *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i, Fransız Üçlemesi* içinde (ss. 140-251), (E. Özalp, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- O'Shea, L. (2021). *Geleceğin Tarihleri. Ada Lovelace, Tom Paine ve Paris Komünü Bize Dijital Teknoloji Hakkında Ne Öğretebilir?* (A. Ay, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Traverso, E. (2018). *Solun Melankolisi. Marksizm, Tarih ve Bellek*. (E. Ersavcı, Çev.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.